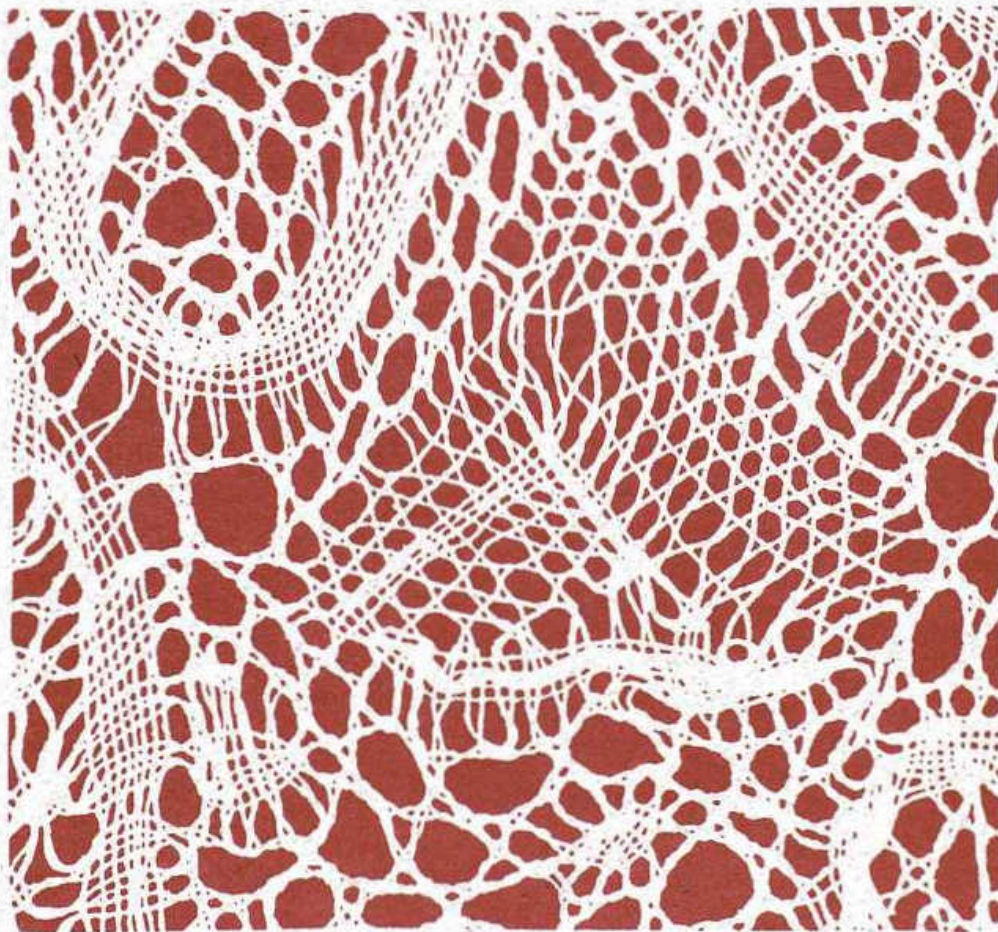

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

Z OBSAHU: J. BOTÍK :Etnokultúrne procesy v podmienkach etnického rozdelenia
P. SALNER: Svedectvo tých, ktorí prežili holocaust
J. ZAJONC: Niektoré európske paralely súčasného čipkárstva na Slovensku
V. KRUPA: Die Gestaltung des Raumes

Na obálke:

1. strana: Detail čipky typu binche z Belgicka.
 4. strana: Čipka nazývaná „kápková“ zo Španej Doliny (Používaná v horehronských obciach Polomka a Závadka na čepce – kápkky).
- K článku J. Zajonca: Niektoré európske paralely súčasného čipkárstva na Slovensku

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, *Slovenský národopis* deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by: Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia

Electronic version accessible via Internet
URL://www.savba.sk/logos/journals/ap/narhome.html

HLAVNÝ REDAKTOR
Milan Leščák

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Emília Horváthová, Václav Hrníčko, Josef Jančár, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Martin Mešša, Ján Mjartan, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

OBSAH

ŠTÚDIE

- B o t í k, Ján: Etnokultúrne procesy v podmienkach etnického rozdelenia..... 431
 S a l n e r, Peter: Svedectvo tých, ktorí prežili holocaust..... 445
 Z a j o n c, Juraj: Niektoré európske paralely súčasného čipkárstva na Slovensku..... 461
 K r u p a, Viktor: Die Gestaltung des Raumes. Ähnlichkeiten und Unterschiede..... 471

DISKUSIA

- Rozhovor s I Markovou (Eva R i e ě a n s k á).... 479
 D a n g l o v á, Oľga: Transformácia poľnohospodárstva ako otáznik pre etnológa 487
 P a l i ě k o v á, Jarmila: Spolok Izabella trocha inak, alebo storočnica jednej inštitúcie 493
 S o p o l i g a, Miroslav: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska z hľadiska prezentácie Rusínov-Ukrajincov..... 503

MATERIÁLY

- S l a v k o v s k ý, Peter: Tradičné formy mlatby u Slovákov v Maďarsku - čistenie obilia 507
 H o r v á t h o v á, Emília: Etnografické práce Kristiána Genersicha..... 511

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

23. Etnomuzikologický seminár (Jadranka V a - ž a n o v á) 522
 Konferencia "Súčasný stav a perspektívy urbánnej etnológie na Slovensku" (Katarína P o p e l k o - v á)..... 524

- Seminár "Národnosti v Strednej Európe" (Zuzana K u m a n o v á).....525
 Skanzeny po rokoch - založenie a realizácia (Martin M e š š a)526

RECENZIE-ANOTÁCIE

- Radičová I. a kol.: Malé dejiny česko-slovenských vzťahov (Monika V r z g u l a - K a r d o š o v á)528
 J. Komorovský: Mravný poriadok a jeho náboženská sankcia (Emília H o r v á t h o v á)528
 Heide Petrich: Ideologie und Socialstruktur in Europa (Monika V r z g u l a - K a r d o š o v á) ..530
 Tajfel, H.: Sociálna psychológia menšín (Katarína P o p e l k o v á).....531
 R. Enroth a kol.: Průvodce sektami a náboženstvími (Katarína Z a j i c o v á).....531
 M. Pollard: M. Mead (Katarína Z a j i c o v á).....532
 A. Hagen: A Handbook of anglo-saxon Food (Rastislava S t o l i ě n á).....533
 I. Mačák: Dedičstvo hudobných nástrojov (Zora V a n o v i ě o v á)535
 P. Camporesi: Bauern, Priester, Possenreißer (Nora L á b a d y o v á).....536
 H. Klueping (Hrsg.) Nation, Nationalismus, Postnation; H. A. Winkler - H. Kaelble: Nationalismus - Nationalitäten - Supranationalität (Peter S a l n e r)537
 M. Zborowski - E. Herzog: Schtelt (Peter S a l n e r)538

- Anotácie539

OBSAH 43. ROČNÍKA

CONTENTS

STUDIES

- B o t í k, Ján: Ethnocultural processes under the conditions of ethnic division 431
S a l n e r, Peter: Testimonies of holocaust survivors 445
Z a j o n c, Juraj: Some European parallels to the present Slovak bobbin lace making 461
K r u p a, Viktor: Die Gestaltung des Raumes. Ähnlichkeiten und Unterschiede (in Germany) 471

DISCUSSION

- Interview with Prof. Ivana Marková (Eva R i e č a n - s k á) 479
D a n g l o v á, Oľga: Transformation of agriculture as an question mark for ethnologist 487
P a l i č k o v á, Jarmila: The association Izabella from a different point of view or the hundred anniversary of an institution 493
S o p o l i g a, Miroslav: Encyclopaedia of folk culture of Slovakia from the perspective of the Ruthenian's-Ukrainian's presentation 503

MATERIALS

- S l a v k o v s k ý, Peter: Traditional threshing among the Slovaks in Hungary - the purifying of grain 507
H o r v á t h o v á, Emília: The ethnographic works of Kristián Genersich 511

HORIZONS -NEWS-GLOSSARY

- 23th Ethnomusicologic seminar (Jadranka V a ž a - n o v á) 522
Conference "Contemporary state and the perspectives of urban ethnology in Slovakia" (Katarína P o p e l k o v á) 524
Seminar "Nationalities in Central Europe" (Zuzana K u m a n o v á) 525
Open air museums - the foundation and realisation (Martin M e š š a) 526

BOOKS REVIEWS-ANNOTATIONS CONTENTS OF 43th VOLUMES

TRADIČNÉ FORMY MLATBY U SLOVÁKOV V MAĎARSKU - ČISTENIE OBILIA

(Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku - pracovné komentáre)

PETER SLAVKOVSKÝ

V agrárnej kultúre Slovákov v Maďarsku bolo čistenie obilia, podobne ako to dokladá i etnologický a historický materiál zo Slovenska, samostatnou fázou mlatobného procesu až do obdobia zavedenia strojových mláčačiek, ktoré vymlátené obilie i čistili. Ich zavádzanie do poľnohospodárskej praxe bol zložitý proces, závislý od hospodárskych a sociálnych podmienok vývinu jednotlivých regiónov, obcí, ale i konkrétnych roľníckych rodín.

Ešte i v čase definitívneho presadenia sa takýchto mláčačiek na parný, benzínový, neskôr elektrický pohon ostalo čistenie obilia ako pomocná technika, ktorá sa uplatňovala najmä pri mlátení raže. Slama z tohto obilia sa využívala na pokrývanie striech, robenie povriesel a rôznych výrobkov zo slamy. Bolo ju preto potrebné udržať nepolámanú. Táto skutočnosť udržala na vidieku pomerne dlho tradičné mlatobné postupy.

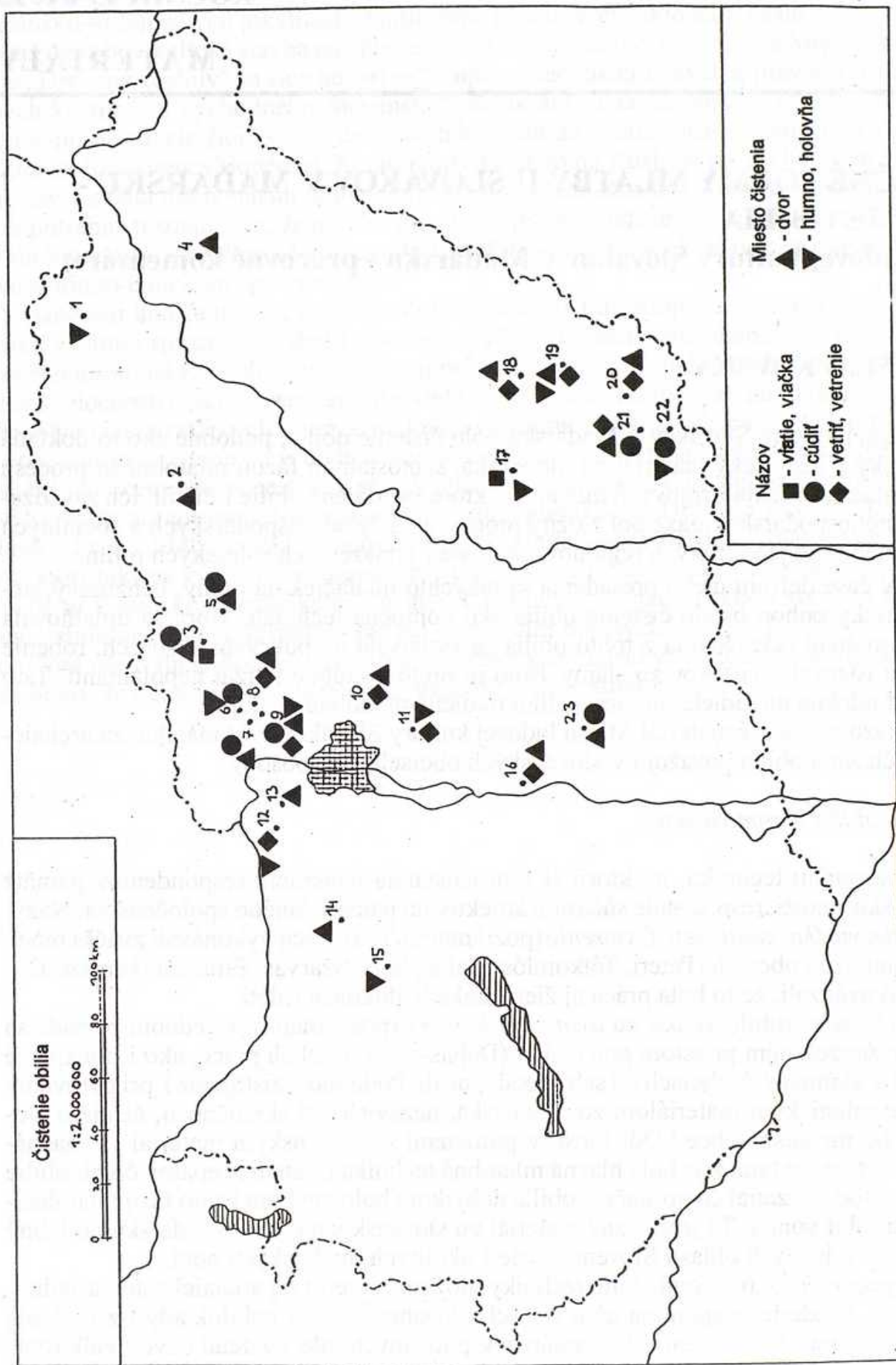
Ako ukazuje získaný materiál Atlasu ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku, za archaickú formu čistenia obilia považujú v slovenských obciach dva spôsoby:

1. Čistenie obilia viatim vo vetre

Ide o najstaršiu techniku, na ktorú si ešte najstaršia generácia respondentov pamätá z vlastnej skúsenosti, resp. je stále súčasťou kolektívnej pamäti daného spoločenstva. Nazývali ju *viatie*, *viačka*, *cúdiť*, *vetriť*, *vetrenie* (pozri mapu). Túto prácu vykonávali zväčša muži, aj keď v mnohých obciach (Péteri, Tótkomlós, Dabas-Sári, Szarvas, Pilisszentkereszt, Dunagyháza) uvádzali, že to bola práca aj žien, niekedy dokonca i detí.

Viatie obilia sa robilo vonku *na dvore*, *na holovni* (pozri mapu), v jednom prípade sa uvádza i v zastrešenom priestore *pod céňou* (Dabas-Sári). Priebeh práce, ako i používané nástroje sa v skúmaných obciach od seba neodlišovali. Podobnosť zisťujeme i pri porovnaní s agrárnoetnologickým materiálom zo Slovenska, nezávisle od skutočnosti, či ide o slovenské alebo maďarské obce.¹ Odlišnosť, v porovnaní so slovenským materiálom, nachádzame len v tom, že tam, kde bola hlavná mlatobná technika mlátenie cepami, čistili obilie väčšinou v stodole, zatiaľ čo pri tlačení obilia dobytkom bolo zvykom i túto fázu mlatobného procesu robiť vonku. Tu je získaný materiál zo slovenských obcí v Maďarsku podobný s materiálom z južných oblastí Slovenska, ale i okolitých maďarských obcí.

Široké geografické rozšírenie tejto techniky možno vysvetliť jej archaickosťou a jednoduchosťou. L. Niederle ju spomína už u starých Slovanov² a sú o nej doklady i z obdobia celého feudalizmu, a to nielen z hospodárstiev poddaných, ale i z feudálnych veľkostatkov.³

Nevýhodou čistenia obilia viatim vo vetre bolo, že mlatci museli čakať na potrebný vietor. Na tento fakt upozorňuje na Slovensku vo svojich novinách i D.G.Lichard a nabáda ku kúpe strojových čističiek, píše: „Niekedy sa celé dni povaľujú mlatci na humne, čakajú dáky ten vetriček, aby pár lopát obilia vyhodit mohli“.⁴ Podobne si na túto prácu spomínajú i v Szarvasi: *Čakali sme, aby vetor dúchal. S lopatami sme lúčali takov. Plevu vetor vinješó, zrno cisto zostalo.*

Z oboch uvedených citátov možno pochopiť základný princíp tohto spôsobu čistenia - vymlátené obilie sa humennými hrablami (*hrablička, drevené hrable, humenné hrable, ohra-belko*) vyčistilo od zvyškov slamy a zhrnulo na kopy. Z nej sa potom *drevenou lopatou* vyhadzovalo proti vetru, príp. i po vetre. Princíp bol rovnaký - vietor, alebo prievan odnášali ľahšie nečistoty a plevy (*pleva*) ďalej ako zdravé zrno, ktoré bolo ťažšie. Týmto spôsobom sa zrno i prirodzene vytriedilo. Rozoznávali sa zväčša tri kvality - *prvý klas, čisté zrno, cistvo zrno*, ktoré bolo najkvalitnejšie. Zrno druhej kvality nazývali *očuh, ocsu, očovke, druhý klas* - bolo to drobnejšie, príp. dosekané zrno. Najmenej hodnotné bolo *plevovo zrno, pozanie zrno*, ktoré sa obyčajne len skrmovalo.

Pri viatí obilia bolo dôležité určiť presný smer vetra. V slovenských obciach v Maďarsku to robili rôznymi spôsobmi: *za enu lopatu zalučil a vetor ukázal* (Békéscsaba), *pero pustil* (Dabas-Sári), príp. pustili hrst obilia pomaly na zem (Péteri).

Medzi archaické náradie, ktoré bolo súčasťou tohto tradičného spôsobu čistenia obilia, patrili i rôzne riečice (*rošta, rošti, sito, riedka riečica, hustá riečica*). Ako uviedli v obci Acsa - *nakoniec sa vycúdilo riečicu*. Podľa analógií môžeme len predpokladať, že takto čistili len obilie určené na siatie, príp. na múku.

2. Čistenie na strojových čističkách

Vývinovo podstatne mladší je spôsob čistenia na strojových čističkách (*rošta, vetrovka, vejačka, veterný mlyn, cúderka*). Tieto stroje prenikali do procesu mlatobných prác v slovenských obciach v Maďarsku na prelome 19. a 20.stor. a v prvých desaťročiach 20.storočia. Koncom 19. stor. bolo mlátenia obilia na veľkých parných mlátačkách zväčša výsadou veľkostatkov. V roku 1871 ich bolo v celom Uhorsku 2.388 kusov. Ako však ukazuje súveky štatistický materiál, počet týchto strojov v Uhorsku stúpol. Už v roku 1895 ich bolo 8.920.⁵

Ručné čističky boli opatrené tromi druhmi sita. Zrno pri čistení prepadávalo z hrubšieho sita na jemnejšie. Čistička tak zároveň obilie i triedila. Na obsluhu stroja boli potrební minimálne traja ľudia. Jeho výhodou bola možnosť prenášania. Či sa, tak ako na Slovensku, tieto čističky v rámci príbuzenskej a susedskej výpomoci, resp. za dohovorenu čiasťku obilia i požičiavali, sme sa z atlasového materiálu nedozvedeli.

Záver

Techniku čistenia obilia viatim vo vetre dokladá etnologický materiál na širšom stredoeurópskom teritóriu.⁶ Podobne, ako to bolo i s ostatnými mlatobnými technikami (mlátenie cepami a tlačenie obilia dobytkom), rozdiely medzi jednotlivými oblasťami Uhorska, neskôr Slovenska a Maďarska, boli skôr v časovej disproporcii pri zavádzaní továrenských vyrobených mlátačiek, ktoré tradičné poľnohospodárske techniky odsunuli do pozície pomocných, resp. sociálne vynútených techník. Etnická príslušnosť nositeľov tejto agrárnej kultúry bola, popri hospodárskych a sociálnych determinatoch jej vývinu, zanedbateľná.

- 1 Pozri SLAVKOVSKÝ, P.: Roľník a jeho práca. Bratislava 1968, s. 105-106; PARÍKOVÁ, M.- SLAVKOVSKÝ, P.: Tradičné formy žatvy a mlatby na slovensko-maďarskom pomedzí Hontu. Slov. Národop. 29, 1981, s. 311-313.
- 2 NIEDERLE, L.: Život starých Slovanů. Praha 1911, s. 109.
- 3 HORVÁTH, P.: Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici 18. storočia. Bratislava 1963, s. 92-93.
- 4 LICHARD, D.G.: Stroje hospodárske u menších gazdov. Obzor, 9, 1873, s. 13.
- 5 PARÍKOVÁ, M.: Tradičná mlatba obilnín v Gemeri. Zborník Slovenského národného múzea LXXXIII., Etnografia 30, 1989, s. 163.
- 6 Okrem citovaných prác pozri: CHOTEK, K.: Staré způsoby práce v československém zemědělství. Žatva srpem. Čsl.etnografie, 7, 1959, s. 275-290; KÜNZ, L.: Staré zemědělství na Valašsku. Valašsko, 4, 1955, s. 14-23 a 5, 1956, s. 6-21; PODOLÁK, J.: Pestovanie poľnohospodárskych plodín a chov hospodárskych zvierat na Slovensku od polovice 19.storočia do polovice 20.storočia. Agrikultúra, 4, 1965, s. 29-77; FROLEC, V.: Zánik niektorých starších forem zemедělské práce a náradí na Hodonínsku. Slovácko, 3, 1961, s. 78-84.

This work was supported, in part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/1030/94).

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 43, 1995, číslo 4
Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:
PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonná redaktorka:
PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., Doc. Emília Horváthová, DrSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančář, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Cena 39,- Sk (jednotlivé číslo), celoročné predplatné 156,- Sk
Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press,
spol. s r. o. P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 43, 1995, Number 4

Editors: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava,
Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 43, 1995, No 4

Rédacteurs: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

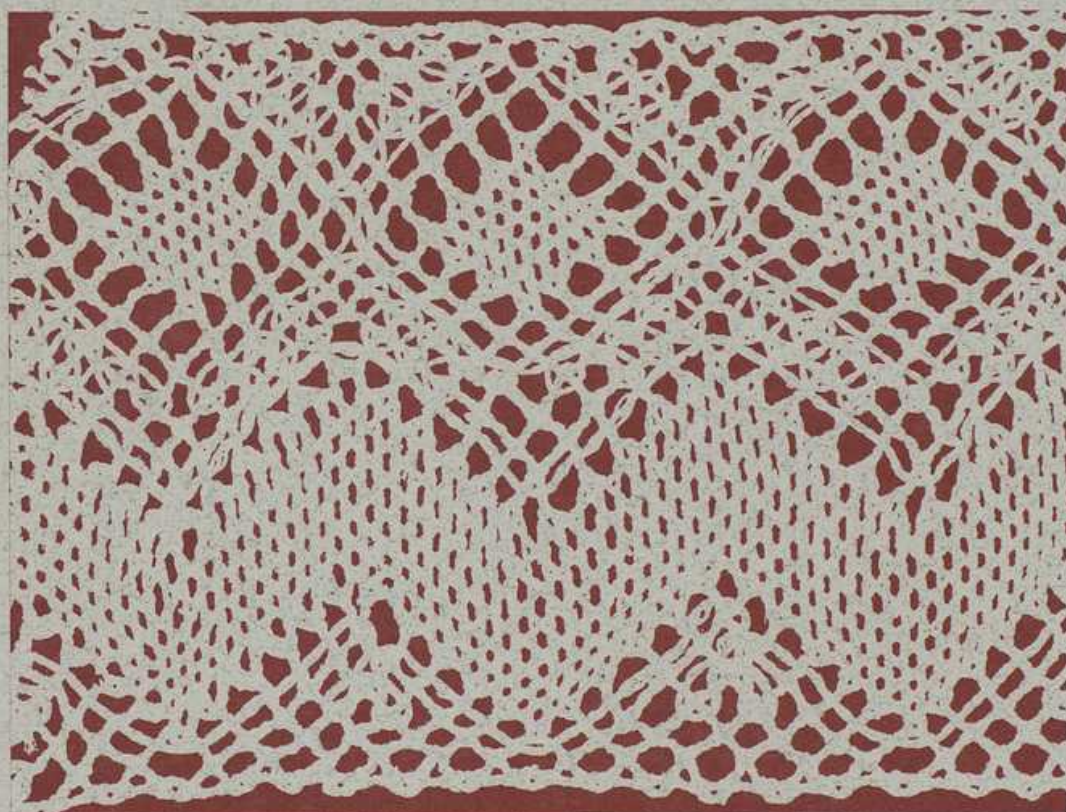
Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 43, 1995, Nr. 4

Redakteure: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 346-RPP/94

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVA ACADEMY PRESS